

ПОДОРОЖ! ПУТЕШЕСТВИЕ!
WANDERUNG! TRAVEL! VOYAGE!

«Навіть той камінь, порепаний і соннивий, що лежить між двома старими дубами при прикрім березі лісового Дінця, на котрім каменю подорожують дуже активні рудуваті мураші — і він подорожує.

Людина ж — не камінь. Людина хоче подорожувати хоча б навколо своєї власної квартири, а тим паче в далекі краї.

Той, хто сьогодні, негайно, в цю мить не їде в Індію — той позбавлений елементарнісінької людської цікавості! — так сказав один товариш, коли в його спитали, чому він проживає весь свій вік лише в своїй кімнаті. І сказавши це, він, не встаючи з ліжка, витяг зі стосу книжок повний каталог нарізних рушниць, як магазинних, так і автоматичних, фірми Віблі Скот і попрохав більше йому не заваджати.

Розповідають також, що компанія веселих молодих людей, февдалів і буржуа, подорожувала була по території бувшої Російської імперії з метою: з'ясувати точно й детально, яка закуска найкраща до горілки. У кожному пункті їхньої подорожі молоді февдали і буржуа випивали, закушували місцевим способом, а будши рознесені по своїх нумерах лакеями, другого

ранку акуратно записували свої вражіння від закуски і наскільки вона полегшувала саму справу випивання. На жаль, революція не дала їм змоги надрукувати свої висновки, і люди не знатимуть повік, яка закуска до горілки найкраща, чи рибець озівський, чи оселедець каспійський, чи пельмені сибірські. І ледве чи можна думати, що неестетна і утилітаристична радянська влада дасть гроші на цю науково-дослідчу роботу.

А втім, буває й тепер, що, повернувшись з-за кордону, люди вміють розповісти тільки про те, як у німецьких готелях улаштовані ванни, який обід можна знайти в Парижі, як одягаються халуї в Лондоні і як кусаються клопи в готелях Еспанії. Вони сполучалися з європейським пролетаріатом в тілі проституток і стимулювали пролетарський рух, даючи шоферові дві марки на чай, щоб швидше їхав. Вони повернулися на радянську батьківщину в європейських штанах, з кишнями, напханими гігієнічними резиновими препаратами.

Що ж, і це подорож. Тільки я взявся б улаштувати морську подорож для такого громадянина куди дешевше.

Я напоїв би його горілкою і дав би йому на закуску по одній оливці на кожну шклянку. Далі я зняв би з нього європейські штани і посадив би його задом у діжку з соляною водою. Потім, ритмічно похитуючи його в діжці, я ждав би, поки він почне подорожувати по морю в шторм на десять балів. Його власні вигуки звучали б як нецензурна команда капітана, і він незабаром дістався б у відомий латвійський порт, що фігурує в стародавніх анекдотах на цю тему. Чи не так, друже Родольфо?»

Так казав подорожній Дон Хозе Перейра до свого друга, ірландського сетера Родольфо, ідучи з ним

удвох у степах. Родольфо, що досі трохи неухважно слухав довгеньку промову свого старшого приятеля (бо степом маяли запахові портрети багатьох зайців, серед них раптом випливав образ дрохви, яскраво намальований у три запахи, конкретний і рельєфний як меццо-тинто, і не було квадрату, де не були б умонтовані ніжні мініатюри незчисленних перепелів). Родольфо нехиті одірвався від кінематографічного екрану запахів і офіційно, але досить люб'язно замахав хвостом. Та побачивши він, що Хозе не здіймав з плеча свого зауера, дійняв, що промова Хозе була суто філософічного характеру і що вернісаж запахів ще не дійшов до його свідомості. Це не здивувало Родольфо — він-бо давно знав, що Дон Хозе Перейра, його старший приятель, був сліпий на запахи до такої міри, що жахливий, гнітючий, отруйний хемічний сморід, яким тхнули його дами, не заваджав Дону Хозе сидіти з ними в одній кімнаті, цілувати їм руки, його не боліла від тих пахощів голова, а подекуди, пізно вночі випроводивши таку даму, він довго ще шмигав носом і на лиці його застигав блаженний вираз насолоди.

Так приблизно думав Родольфо, знов поринаючи в райдужні фарби запахів, а Дон Хозе Перейра, задоволений з того, що Родольфо його вислухав і з ним погодився, казав далі:

«Ми з тобою, рудий друже Родольфо, відбуваемо тепер подорож повільну, але по вінця повну запахів, образів і вражінь ("Для кого повну, а для кого й ні", — скептично подумав Родольфо, почувши останні слова). Ти мусиш погодитися з тим, що чим повільніша подорож, тим більше в ній деталей, а чим вона швидша, тим менше деталей і навпаки, виростають узагальнення, пляни, абстракції, філософемі.

Найшвидшу подорож, по найпростішій лінії, робить той імшавий камінь, що лежить при прикрім березі Дінця попід двома віковичними дубами. Земля везе його навколо сонця між планети і вкупі з сонцем і планетами він суне чортзна-куди, але дуже далеко і швидко. Улоговина, в якій він лежить, це його м'яка кабіна, і його камінна душа мислить гігантськими абстрактними астрономічними філософемами.

Тепер згадай, як ми з тобою летіли аеропляном з Берліну в Москву, скеровуючи путь свою на оці степи. Планет не було видно, а сонце стояло як міліціонер серед голубого плеса напровесні, щоб дядьки не ловили коропів під час нересту. Сонце стояло посеред голубого плеса, і ми бачили землю.

Земля була немов рельєфна географічна мапа. Це була не тепла родюча земля, а якийсь адміністративний погляд на район з геологічної, топографічної, економічної та агрикультурної точки зору. Річки акуратно впливали в ріки, поля ділилися за шестипільним принципом, лісові масиви розіклалися, як їм належало у відповідних місцях, і люди неухильно населяли землю в такім-то числі на квадратний кілометр.

Коли ж ми сіли в потяг, що мав уже куди повільніше тягти нас з Москви до Херсону, земля встала руба обіруч нас двома натуралістичними лаштунками. З горизонтальної вона зробилася сторчова, з географічної мапи вона стала театральною декорацією. Вона дурила нас блискучою рінню, камінцями удовж рейок, вона одсувала завісу сосон з-перед маленького затишного озірця, вона виводила на кін коня, і кінь іржав у луках, вона влаштовувала масові сцени перекупок і молочниць на станціях — гомоніли голоси й дзвеніли динарії, падаючи за молоко на плятформу.

Але потяг рушав, і знову тяглись непорушні декорації краєвидів — вертикальні пляни землі.

Ще повільніша і ще барвистіша стала наша подорож, коли я сів на велосипеда з клунком за спиною, а ти, рудий друже Родольфо, волів бігти за мною. З простої путь наша зробилася крива і примхлива, ніякі рейки не стримували легких коліс, і земля лягла в двох площинах — у сторчовій і поземній. Ховрашки танцювали край дороги, ринаючи в нори, пахнув чебрець, скарабей поважно переповзав колю, і я, скерувавши на нього колесо, смачно роздушив його жуківське життя, цвірінькали горобці і, мов жменя пшона, розбризкувались перед велосипедом. І здіймався кур: шина шляхом сичала, ключі, немов металеве джерело, дзюркотіли в сакві, полинина вплутувалася вмежи шпиці і деренчала, реєструючи обернення колеса.

А тепер ми покинули велосипеда в хуторі й покинули шлях. Ми сунемось зовсім поволі, зникли всі пляни і зосталося саме тілесне, тілисте життя. Уже не колеса, а самі мої ноги топчуть пил і траву, і зір мій і слух і нюх до того повні живим життям, що годі мені його перелічити. Ми поледве-ледве сунемо степами.

Переваги-ваги ми втрачаємо власну вагу у степах. Поволі-волі ми увіходимо в велику волю степів. По твоїй напруженій спині, по твоїх палючих очах, по твоєму хисткому хвостові я бачу, рудий друже Родольфо, що ти вступив достеменно в степ. Твоє дитинство, роки суворого навчання, файне й високе виховання зникли як сон перед осонням степу. Ти, тонкий і іронічний ірляндець, ти вже зробився дикуном і заповлював у полях».

Той факт, що еспанець Дон Хозе Перейра, з фаху свого тираноборець, і його молодший приятель і друг, рудий сетер Родольфо, потрапили до таврійських степів, має, як і повелося для всіх фактів на цім і на тім світі, свою причину. Нічого не буває без причини — це зветься закон причиновости.

Правда, є люди, що цього закону не визнають, а то й просто не знають. Один відомий критик, приміром, запевняв мене, що добрий стиль, блискуча фабульна конструкція, драматичне напруження твору, що давалися буржуазії довгою роботою, самі звалються під перо пролетаріятові, як тільки пролетаріят, ознайомившись із політграмотою Коваленка, візьметься писати оповідання. Правда, цей критик мізерний, напівбожевільний істерик, але йому пощастило надрукувати вже багато знаків і за нього взялися добре лише останніми часами.

Проте більшість людей знають і шанують закон причиновости. Так мисливці: хоча б мисливець поспіль тридцять разів не влучив у качку, але ж, розповідаючи про це, він завжди точно й досконально установляє тридцять розмаїтих причин, чому саме, в кожному окремому разі, він не влучив у качку. І така непохитна сумлінність і акуратність мисливського мислення, що ні один з них не погодився б — для економії розповідальної енергії — установляти причину лише в тих рідких випадках, коли він саме влучив у качку. Цей факт про нього пояснень не вимагає, і причини його він шукати не хоче.

Я ж, навпаки, мушу встановити причину, чому Перейра і Родольфо, тираноборець і рудий ритрайвер, потрапили до степів з далекої Іспанії.

Обоє вони були аристократичного походження. Бабуся Родольфо, будучи ще молодою золотою сукою, одержала на виставці велику золоту медалью і таку саму золоту медалью молода золотава сука здобула на польових екзаменах для собак. Бабуся Дона Хозе Перейра не одержала золотої медалі, будучи ще молодою золотоволосою дівчиною, але зате ж вийшла заміж за діда Хозе Дона Хуана Перейра і увійшла таким способом в аристократичну стародавню фамілію, хоча й дуже бідну. Єдиний спомин колишніх розкошів, золотий фамільний медальйон Дон Хуан Перейра, шкільний учитель, своїми руками повісив на шийку своїй нареченій. У цім медальйоні століттями зберігалася крапля крові, виточена Філіпом П'ятим з тіла прапрадіда Дона Хуана Перейра. Медальйон був згодом проданий, але крапля дісталася в спадщину нашому героєві і підтримувала його на святім шляху тираноборства.

Перед від'їздом своїм до степів Дон Хозе Перейра замислив убити генерала Прімо-де-Ріверу, тирана Іспанії, фашистського диктатора. Перед цим він з доручення громадських груп і приватних осіб уже забив двох генералів і одного адмірала. Але що генерали ті були дуже старі й заштатні, а з адміралом у Дона Хозе були особисті рахунки, він уважав, що може з гідністю завершити свою кар'єру, тільки забивши справжнього тирана, і потім піти на шибеницю. Отак з історичною необхідністю сталося, що Дон Хозе Перейра, сам, не будучи ні в якій організації, постановив убити еспанського диктатора.

Перед цим, однак, йому сильно закортіло пополювати. Не було ніякого сумніву в тому, що втекти після вбиття Прімо-де-Рівери йому не пощастило б. Отож Дон Хозе взяв географічну мапу і почав шукати місця,

де влаштувати останнє полювання. Щоб не ризикувати самому вибором місця, Дон Хозе покликав свого друга Родольфо і показав йому мапу. Родольфо, який не раз уже виявляв дивовижну інтуїцію в мисливських справах, ткнув носом простісінько в далекі степи.

Того ж вечора Дон Хозе Перейра замовив собі й Родольфо квитки на потяг. Другого дня вранці йому пощастило знайти на барселонському базарі граматику Синявського. Він не розлучався з нею, аж доки не приїхав у степи. Йому дуже сподобалися звуки української мови.

— Vil-vola, kin-kona, rip-pora... —

скандував Дон Хозе під рівний стукіт вагону. —
Dim-domu, kin-konu, bib-bobu... —

деклінував він чудні лунки слова, що нагадували йому гомін барселонських дзвіниць. І він брався складати речення.

— В чис-тім по-лі край до-роги я пере-стрі-ва-ти-му... дід... до-да і даватиму йому кусень хліб... хльоба.

«Дід їсти-ме хліб і котити-ме біб...»

І Дон Хозе склав вірша:

«Я покинув Барселону,
— Кін-кону, лін-льону,
Не побачу її зроду.
— Лід-льоду; дід-доду.»

III

Була вже середина серпня, а Дон Хозе Перейра і його друг, рудий сетер Родольфо, все йшли далекими степами. Була також середина дня, і сонце стояло

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

близько середини неба. Вони йшли просто на геодезичну башту, за якою починалися качині місця. Так сказав херсонський хазяїн Дона Хозе, селянин Середа. Дон Хозе і Родольфо були в середині своєї пішої подорожі посеред далекого степу.

Дуже широкий був степ, скрізь був степ назвищ, навзбіч і навперед. Степ був як шайба надколо них, круглий і безконечний. Ті, хто живуть в горах і в пагорбах, на високих берегах рік і в вогких лісах, тут, ідучи в вічному кільці, не побачили б степу. Його не було. Степ це те, чого немає. Немає ні гір, ні гаїв, ні озір. Є одна шалапутна шайба, над якою тремтить містична блискуча юга. Мовчки степенулися мідні кінці всесвітньої шайби, і по них, як по рейках, пішли кружляти обрієві обручі. І треба було подорожньому дійти до середини дня в степу, щоб почути мільйон його хмільних голосів.

В степу стояв дум. Дум гудів з-під землі, з-під коріння закурених смаглих рослин, дум упадав з неба, біг навзаводи з шумом трави, югою коливався навсонні, умирав у шепті торішньої тирси і знову ріс: шугав у траві, розбухав у дику монотонну монгольську оркестру, гудів і глушив вуха, скаженими крилами бився об мідну непереможну шайбу, дзвенів, верещав, ячав і знову, полегом стихаючи, дум западав у тихий шум трав, усихав і зникав крізь землю, покинувши по собі висохлі сльози солонців.

Перейра й Родольфо йшли як спали. На відшибі праворуч забовваніли велетенські фігури людей, що ходили навколо колосальних копиць. Люди наклали в гарби пшеницю, і Дон Хозе Перейра, не дуже твердий у політичній економії, узяв їх за пролетаріят.

IV

Я, автор цієї повісти і отець Дона Хозе Перейра та його приятеля, рудого сетера Родольфо, так само як і багатьох інших персон, реальних і нереальних, що є в тій повісти, і багатьох речей у ній, показаних дуже наочно і докладно, я так само, як Дон Хозе, дуже люблю і поважаю пролетаріят, тільки ще куди глибше і повніше.

Я люблю і поважаю пролетаріят, по-перше, за те, що він був моїм першим товаришем у дитинстві і був єдиним товаришем, що мене не зрадив і не покинув тепер, коли я виріс, коли інші товариші дитячих літ моїх поробилися або бурбонами, або професорами, або бухгалтерами, або істориками літератури.

Я люблю пролетаріят за те, що він не силує мене продавати своє перо і мене, небагатого і нефешенебельного, не одягненого у вечірній чорний сьют і не навченого манір, не покидає і не перестає мати за свого товариша.

Я люблю пролетаріят за те, що він узяв мене за руку і веде з собою на верховиння історії. Я поважаю пролетаріят за те, що він мій вождь і мій учитель, і я ніколи не брався його нахабно вчити, і безсоромно претендувати на ролі його вождя мені, слабому і капризному інтелігентові. Я поважаю пролетаріят за те, що в своїх книгах він навчив мене політичної економії і філософії і з вуст робочої молоді своєї навчив мене про ролі віршів у будівничім процесі. Як мій товариш пролетаріят, я люблю футбол, американський фільм, авантурний роман, риболовлю, полювання й природу.

Але найбільше я люблю пролетаріят за те, що він — Майстер, за те, що це він робить Річ, і через те тільки він може зробити світ. Я признаюся, що я давно

і безнадійно закоханий у Речах, що я навіть купував інструменти, якими не міг або не вмів користуватись, тільки для того, щоб день у день виймати їх зі столу і розглядати протягом довгих годин. Я давно знаю напам'ять десятки каталогів фотографічних камер, рушниць, велосипедів, біноклів, об'єктивів, і коли мені трапляється каталог секстантів або мікроскопів, що з ними я не вмію обійтись, я так само вивчив би цей каталог напам'ять. І коли я пишу, я пам'ятаю, що мій Майстер, мій Товариш хоче, щоб я робив добрі Речі у своїм ремесві. Я сподіваюсь, що в своїм невеликім ремесві я зроблюся такимож Майстром, як мій товариш-пролетаріят.

Отож Дон Хозе, що й сам був прекрасна Річ, бо він був високий, веселий, сильний і ледачий тираноборець, але сам не вмів робити речей, теж дуже поважав пролетаріят. Побачивши людей, що накладали снопи на гарби, і вирішивши, що то є пролетаріят, він полюбив цих людей і став наближатись до них.

«Любий і рудий друже Родольфо, — сказав Дон Хозе. — Пам'ятаєш, як я теж був пролетарем, коли возив вугілля на кораблі у Барселоні. На вокзалі я грузив чорні брили на підводу і віз вугілля через Барселонету на Муеля Нуева аж до Муеля ді Леванте, де стояли крейсери. Там я спиняв коней і ніс вугілля на крейсер. Я теж був пролетар, мій любий друже і рудий Родольфо!»

Родольфо спинився і оглянувся на Дона Хозе. Така примітивізація поняття пролетаріят йому не сподобалася, але, звикши до дитячих сентенцій свого приятеля, він не висловився, а тільки злегка неохоче замахав хвостом.

«Пам'ятаєш, рудий друже Родольфо, — сказав Дон Хозе, — як за багато-багато років у Барселоні пав сніг.

Я цілий день возив вугілля на Муеля Нуева і вертався додому натомлений і виснажений украй. Сніг лежав на вулицях, і вони самі пливли повз мене, коли я йшов по Гран Віа дель Маркес дель Дуеро. Таке було моє почуття, рудий друже Родольфо, коли б його укласти в рядки українського віршу і оздобити в кінці кожного рядка почасти оригінальними, почасти стародавніми римами та асонансами. Слухай:

Чи вмерли вулиці, чи я іду сам
З робочим днем за плечима?
— За берегом міста — ліса,
За лісами ліса нерушимі.

Дзвенять вогні і ринуть у ніч,
Дзвінок заївсь у залізо.
Іду і не втямлю, не злічу облич —
Вже пізно.

Чи вмерли вулиці, чи я іду сам
До себе в самотні очі?
За берегом міста — ліса,
За лісами незміряні ночі.

Не чую нічого. В січневу ніч
Заблукав я, осінній олень.
Не спадав сніг із пізніх пліч,
За плечима поле і поле.

Таке було моє почуття, любий друже Родольфо, — сказав Дон Хозе, — коли я був пролетарем. Невже і це тебе не переконує?»

Родольфо знову спинився і на цей раз уже не замахав хвостом. Він з довгим німим докором зорив

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

на Дона Хозе. Дон Хозе підійшов до нього і м'яко погладив його кошлату шию за сивуватими вухами. Вони стояли серед степу. Щир, щирей і щиріця, амаранти Дон Хозевої Еспанії, зняли шепт у них під ногами. Знову ріс дум і гойдав степами, переповнював вуха і дзвенів у душі. Далеко праворуч німі силуети велетенських людей ходили надокколо конічних копиць. Дон Хозе повернув до себе голову Родольфо і мовчки дивився йому в стемна-оріхові очі.

«Як вам не сором, — раптом сказав Родольфо. — Як вам не сором римувати “очі” і “ночі”!».

V

Друзі йшли вже подом. Замість гір і проваль у степу буває під і верх. На око вони нічим не різняться, та старий степовик одразу помічає, що на версі більший буває обрій і не ті ростуть трави, що на поду. І трави в поду трішки зеленіші й пізніше сохнуть. Велетні й копиці були вже недалече. Дон Хозе помітив, що Родольфо став якийсь серйозний і зовсім перестав слухати його слів.

«Зайці, — подумав Дон Хозе. — Але в серпні на Україні не дозволено стріляти зайців. Втім, може, це куріпка або перепілка». Дон Хозе зняв з плеча свого зауера і ще раз подивився на нього.

На вигляд це був звичайний бравий зауер два-надцятого калібру, безкурковий. Артист-збройовник знайшов би на ньому силу дрібних хиб. Він зауважив би довгасту форму другого гака і висловив би думку, що для такої важкої рушниці конструктивніший був би гак майже квадратний, куди коротший і ширший. Роздивляючись накладки на замках, артист довго і думно хитав би головою і не міг би утриматись